

Gary Shapiro, *Archeologies of Vision. Foucault and Nietzsche on Seeing and Saying*, Chicago: University of Chicago Press, 2003.

In zijn intussen vierde boek onderzoekt de Amerikaanse filosoof Gary Shapiro de complexe verhouding tussen zien en zeggen bij Nietzsche en Foucault. Hij doet dat op een manier die niet alleen van eruditie maar ook van diepgang en een opmerkelijke zin **[einde pagina 152]** voor detail getuigt. Met name zijn originele ‘visie’ op Nietzsches esthetica van het kijken en het zien en de subtiele, verrassende en overtuigende wijze waarop dit boek de invloed van Nietzsche op Foucault analyseert, heeft me kunnen bekoren.

Sinds enige tijd – zeker sinds het verschijnen van Martin Jays *Downcast Eyes: The denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought* – is het bijna *bon ton* geworden om de eeuwenoude dominantie van het visuele in ‘de’ Westerse traditie te wantrouwen. Het is juist dat de Westerse filosofie, minstens sinds Plato, het zien als het belangrijkste zintuig beschouwt. De middeleeuwse metafysica van het licht, het privilege van het gezichtszintuig bij Kant, de *Wesensschau* bij Husserl zijn maar enkele voorbeelden van dit verschijnsel. Onze Europese talen zijn bovendien niet toevallig doordrenkt van allerlei visuele metaforen. Men hoeft maar een paar bladzijden van Schopenhauers kunstfilosofie te lezen of zelfs maar even letten op het metaforische taalgebruik in deze recensie om dat te merken. Van de andere kant wordt het visuele zintuig van oudsher enorm ondergewaardeerd: Hegels kunstfilosofie ziet de kunst van materieel naar spiritueel evolueren en beschouwt de schilderkunst ondergeschikt aan bijvoorbeeld literatuur. Bij Heidegger vinden we hetzelfde fenomeen terug: literatuur, met name poëzie, is de hoogste van de kunsten. Bij Schopenhauer wordt de schilderkunst wel gewaardeerd, maar ook hij vindt bijvoorbeeld literatuur en muziek veel eminentere kunstvormen. Zelfs iemand als Merleau-Ponty, die in zijn schitterende boeken over schilders als Cézanne en Klee, het oog en het kijken voor het voetlicht plaatst, zal in verschillende essays de taal toch hoger inschatten dan de beeldende kunsten.

Er zijn verschillende manieren om hiermee om te gaan: men kan in de lijn van veel ‘postmoderne’ en feministische auteurs pleiten voor een herwaardering van andere zintuigen, die niet de aandacht hebben gekregen die ze eigenlijk verdienden: de smaak en de tast – die Kant louter ‘subjectieve’ zintuigen noemde – zijn hier de voornaamste favorieten. In haar recente boek *Gender and Aesthetics*, pleit de feministe Carolyn Korsmeyer in dit licht zelfs voor een ‘philosophy of taste and food’. In plaats van andere vormen van zintuiglijkheid centraal te stellen en te willen rehabiliteren, kan men echter ook, zoals Gary Shapiro, het

denigrerende betoog over het zien, het kijken en de *male gaze* even laten voor wat het is, en wijzen op het filosofische (en politieke) belang van een grondige analyse van het kijken en zien in al hun facetten. Onze gemediatiseerde leefwereld – waar, zoals Shapiro in zijn inleiding aangeeft, de *Teletubbies* en andere figuren een onwaarschijnlijk belangrijke rol zijn gaan spelen – smeekt om een grondige analyse van het zien en van diverse kijkstrategieën. (In dit en het vorige *Jaarboek voor Esthetica* zijn daarover heel wat belangwekkende bijdragen te lezen.) Bovendien is het onjuist om te stellen dat de ‘continentale’ filosofie geen aandacht aan het visuele meer wijdt: verscheidene studies van Foucault, Derrida, Lyotard en Kristeva zijn grotendeels gewijd aan de visuele cultuur en de beeldende kunsten. Ondanks de **[einde pagina 153]** *linguistic turn* blijft de preoccupatie met de beeldende kunsten toch enorm uitgebreid – ook in de Franse filosofie waar (volgens Martin Jay) een uitgesproken afkeer of wantrouwen voor het visuele zou bestaan.

Shapiro's helder geschreven boek bestaat uit twaalf uitgebreide hoofdstukken: vijf daarvan zijn aan Nietzsches filosofie gewijd, drie hoofdstukken uitdrukkelijk aan Foucault, de overige handelen respectievelijk over Merleau-Ponty en de fenomenologie, over visuele regimes en visueel verzet (met name over Manets beroemde *Bar des Folies-Bergères* en Bentham's Panopticon), over een archeologie van de schilderkunst met aandacht voor met name Klee, Kandinsky en Magritte en het laatste hoofdstuk gaat over het fantasma in het tijdperk van mechanische reproductie, waarbij Warhol, Deleuze en de fotograaf Duane Michaels uitgebreid aan bod komen. Ondanks de heel brede focus en de enorme diversiteit van bronnen waar Gary Shapiro uit put, vormt dit boek een erg aantrekkelijk geheel. Shapiro analyseert geduldig – soms misschien wat te breedvoerig – een aantal bekende en minder bekende teksten van Nietzsche, Foucault, Merleau-Ponty en vele anderen.

Waar ikzelf het meest van heb geleerd is de rondgang in de kunstgalerie in Dresden die Shapiro beschrijft: hij confronteert Schopenhauers en Nietzsches theorie met hun kijk op kunstwerken van Lorrain, Rafaël, Rubens, Dürer, Delacroix, Holbein, Van Dyck en vele anderen. Door de confrontatie van hun persoonlijke beschrijving en appreciatie van de kunstwerken die ze zelf in hun tijd gezien hebben, treden onvermoede aspecten van hun esthetische theorieën aan het licht. Zo slaagt Shapiro erin om het belang van het visuele aan te tonen van Nietzsches *Geboorte van de tragedie*, dat men traditioneel als een pleidooi voor de muzikaal-Dionysische aard van het treurspel leest. De auteur onderzoekt het belang dat Nietzsche aan het visuele in de tragedie en de (Wagneriaanse) opera hecht. Ook zijn *Aldus sprak Zarathustra* wemelt van de opmerkingen over het zien, het kijken en het *Augenblick*. Bovendien laat het de invloed van Nietzsches filosofie op Foucault zien.

Archeologies of Vision is in eerste instantie een filosofisch werk, maar biedt veel nauwkeurigere analyses van concrete kunstwerken (vooral schilderijen en foto's) dan men meestal in een filosofieboek aantreft. Van de andere kant getuigt dit boek van aanzienlijk meer filosofische diepgang dan men gewoonlijk in het werk van kunstwetenschappers aantreft. Dat is de grootste troef van dit boek: het is concreter en aanschouwelijker dan de meeste filosofieboeken en filosofisch grondiger onderbouwd dan een kunstwetenschappelijk werk. Zelfs lezers die reeds goed vertrouwd zijn met Nietzsche en/of Foucault zullen vaak verrast opkijken als ze dit boek lezen. Het boek is een aanrader voor iedereen die belangstelling koestert voor visuele cultuur en/of filosofische esthetica.

Bart Vandenabeele

[einde pagina 154]